

к. пед. н., доцент Никоненко Н. В.

+38 050 482 38 52

nataliianykonenko@gmail.com

LEVEL APPROACH TO MODERN PREPARATION OF SPECIAL SCHOOL TEACHERS

РІВНЕВИЙ ПІДХІД У СУЧАСНІЙ ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

Никоненко Н.В. Рівневий підхід у сучасній підготовці вчителів спеціальної школи. На основі аналізу вимог та рекомендацій до підготовки вчителів, діючих в країнах Європи та США, доведено нагальну потребу в укладанні шкали професійних компетенцій вчителя спеціальної школи в термінах компетенції та уміння для підвищення рівня підготовки фахівців європейського рівня. Визначено систему професійних компетенцій, необхідних для ефективної діяльності за фахом викладачам спеціальної освіти, у тому числі майбутнім, яка складається з чотирьох основних компонентів діяльності вчителів допоміжної школи і передбачає можливість визначення рівня володіння професійними навичками й уміннями (базового, достатнього, досвідченого чи експертного).

Ключові слова: підготовка вчителів корекційної освіти, професійні компетенції вчителя, рекомендації з підготовки вчителів, рівневий підхід, компетенції, освіта упродовж усього життя.

Никоненко Н.В. Уровневый подход в современной подготовке учителей специальной школы. На основе действующих в Европейском Союзе документов, определяющих основные тенденции образования, профессиональные компетенции, необходимые специалистам любой области, требования к подготовке учителей к преподавательской работе был

разработан проект системы профессиональных компетенций учителя специальной школы. Профессиональные компетенции, объединенные в четыре группы, реализуются на четырех уровнях: базовом, достаточном, опытном и экспертном. Уровневый подход предполагает возможность определения уровня подготовки будущих и практикующих учителей специальной школы в соответствии с рекомендациями Совета Европы в терминах профессиональных умений и компетенций.

Ключевые слова: подготовка учителей специальной школы, профессиональные компетенции учителя, рекомендации по подготовке учителей, компетенции, образование в течение всей жизни.

Nykonenko N.V. Level Approach to Modern Preparation of Special School Teachers. It is proved that a special school teacher should obtain key competences common for a European teacher as well as special professional skills. The most important teaching skills became a basis while developing the framework for special school teachers, which corresponds the EU requirements. Four main levels of proficiency within the field are defined: foundation, developing, proficient and expert. Each level introduces the professional competences and the quality of its obtaining by a teacher in the following categories: general and professional preparation; teaching, learning and assessment; pedagogical communication and classroom environment; professional development and reflection. An example of a professional competence ranging is provided. The framework could be useful for special school teachers and current students in order to find out advantages and disadvantages of own teaching and learning, ability to plan a learning activity, evaluate and reflect its result.

Key words: education of special school teachers, professional competences of a teacher, teaching framework, competences, key competences for life-long learning.

Реформування системи вищої освіти в Україні вимагає докорінних внутрішніх змін для покращення якості підготовки випускників ВНЗ, які для легшої та ефективнішої адаптації не лише до українського, але й до європейського ринків праці повинні оволодіти як базовими знаннями профільюючих дисциплін, так і ключовими компетенціями для освіти упродовж всього життя, затвердженими Парламентом Ради Європи [1].

З цією метою в Україні повинні бути розроблені та впроваджені сучасні рамкові документи, що відповідають і українським, і європейським вимогам. Провівши аналіз документів, що регулюють підготовку вчителів, ми знайшли розроблені кваліфікаційні рамки для вчителів [2], для вчителів іноземної мови [5]. Проте стало зрозумілим, що для кожного напрямку підготовки бакалаврів повинні бути розроблені окремі рекомендації, серед яких мають бути чітко висвітлені професійні навички, уміння та компетенції, якими повинні оволодіти майбутні випускники та працюючі фахівці. Зокрема повинні бути розроблені кваліфікаційні рамки для вчителів корекційної школи, оскільки їх діяльність передбачає ґрунтовнішу підготовку з дисциплін психологічного та медичного циклів для забезпечення розуміння потреб особливих учнів, а також оволодіння методиками викладання всіх дисциплін, які викладаються у допоміжній школі.

Метою цієї статті є визначення професійних компетенцій вчителя спеціальної школи, які повинні утворити основу кваліфікаційної рамки, та опис її структури.

Безперечно, професійна діяльність вчителя спеціальної школи певною мірою відрізняється від діяльності вчителя загальноосвітньої школи, що повинно знайти своє відображення у розробці сучасних підходів до їх підготовки.

Програма підготовки вчителя спеціальної освіти є однією з найскладніших через різноманіття дисциплін, обумовлене об'єктивними факторами. По-перше, такі вчителі повинні зрозуміти особливості та потреби кожного учня, усвідомити їх реальні можливості, оцінити потенціал розвитку

та допомогти оптимально розв'язати актуальні для учнів проблеми. Це передбачає розуміння фізичного та психологічного стану учнів з певними вадами, уміння ефективно взаємодіяти та за потреби адаптувати навчальний процес до реальної можливості класу.

По-друге, вчителі спеціальної школи повинні отримати підготовку для того, щоб викладати всі предмети програми закладу. Це означає не лише оволодіння самими предметами, але й методикою їх викладання.

Готуючи майбутніх вчителів спеціальної школи, ми вирішили поєднати освітній досвід наших колег та розробити особливий інструмент, за допомогою якого викладачі зможуть перевіряти знання майбутніх освітян та здійснювати адекватну оцінку набутих ними умінь та навичок, і який водночас стане надійним засобом для самооцінки студентам. Такий засіб можливо також використовувати для ознайомлення абітурієнтів із майбутньою спеціальністю та специфікою професійних обов'язків. Запропонований засіб повинен ґрунтуватися на засадах освіти упродовж життя, автономії студентів у навчальному процесі, інтегрованому навчанні та розподільному контролі [2].

Таким чином, розробляючи рівневу систему професійних компетенцій педагога спеціальної школи, у нашому дослідженні [3, 4] ми спираємося на документи, розроблені в Європейському Союзі, враховуючи вектор розвитку освіти в Україні, зокрема компетентнісний підхід щодо навчання упродовж всього життя [2], рекомендації, розроблені для вчителів [1] та викладачів іноземних мов [5].

У запропонованій системі професійні компетенції розподілені у чотири функціональні групи. Нижче наведемо коротку характеристику кожної з них.

До першої групи – *Загальна професійна підготовка* – нами були віднесені базові компетенції, що формуються у період навчання у ВНЗ та удосконалюються протягом усього професійного життя. Зазначені компетенції були віднесені саме до першої групи із кількох причин. По-перше, професійна діяльність вчителя передбачає його теоретично

обґрунтовану підготовку, засвоєння новітніх знань передусім педагогічного, психологічного, а також медичного спрямування, що викликане необхідністю усвідомлювати потенційні можливості учнів з особливими потребами. По-друге, знайомлячись із переліком професійних компетенцій, студентам слугуватиме мотиваційним стимулом той факт, що вони вже розпочали шлях успішного професійного зростання. Наведемо приклади професійних компетенцій, що увійшли до першої групи: *застосування на практиці теоретичних знань дисциплін психолого-педагогічного та медичного циклів; загальна підготовка до професійної діяльності (оволодіння ключовими вміннями фахівця [2]).*

Окремою групою – **Викладання, навчання, оцінювання** – нами виділено методичну підготовку вчителів, оскільки засвоєний теоретичний матеріал і сформовані навички та вміння його застосовувати не означають успішної педагогічної діяльності. Безумовно необхідно оволодіти сучасними досягненнями методики викладання. Відносно педагогічної діяльності у спеціальній школі, вчитель повинен оволодіти методикою викладання не одного предмету (як для вчителів загальноосвітньої школи), а всіх предметів, що викладаються. Отже, вчитель повинен оволодіти основами методики викладання української мови, дитячої літератури, математики, історії, географії, ручної праці, образотворчої діяльності, природознавства, а також методикою дошкільного виховання, соціально-побутової орієнтації тощо. Наведемо деякі методичні компетенції вчителя спеціальної школи: *планування і підготовка до викладання; визначення кінцевих результатів викладання; застосування засобів навчання відповідно до умов та потреб навчання.*

Третя група – **Педагогічне спілкування та створення сприятливого учнівського середовища** – об'єднує комунікативні професійні компетенції педагога. Згадаймо влучне висловлювання Я.А. Коменського, який говорив, що справжній педагог повинен не лише знати свій предмет і володіти методикою його викладання, але й бути здатним і хотіти навчати. В умовах

спеціальної школи особливо важливо для вчителя демонструвати своє позитивне ставлення до учнів, розуміння їх потреб і можливостей, яке виявляється не в заниженні вимог до рівня навченості учнів, а організації середовища, що сприяє успішному навчальній діяльності кожного учня з особливими потребами. Вважаємо, спілкування вчителя з учнями здатне зацікавити і мотивувати учнів до навчальної діяльності, і водночас відбити в учня будь-яке бажання вчитися, особливо коли інформація, події та ігри поза школою видаються цікавішими, ніж пропонуються на уроках. Прикладами професійно орієнтованих компетенцій цієї групи є такі: *створення середовища поваги, взаємодії та співпраці; запровадження культури навчання в учнівському колективі; вибір оптимального стилю спілкування педагога із учнями спеціальної школи продуктивне спілкування із сім'ями учнів та колегами тощо.*

До четвертої групи – **Професійне зростання та рефлексія** – відносяться особливі компетенції, які залишаються поза увагою, бо безпосередньо не впливають на хід заняття. Проте, з метою підвищення рівня викладання вчителям слід робити кроки до власного освітнього та професійного зростання та здійснювати рефлексію над своїми професійними діями та їх результатами. Вчителі повинні співпрацювати з іншими вчителями та персоналом школи, знати, як обговорювати різні питання з батьками та як ухвалювати рішення, які повністю відповідатимуть інтересам дитини. Педагогічний колектив повинен також співпрацювати для перетворення школи у безпечне та ефективне навчальне середовище для всіх учнів, а також для підвищення іміджу навчального закладу, наприклад: дотримання професійного кодексу педагога, науково-дослідницька робота, участь у професійних об'єднаннях, організація фізичного простору класу, рефлексія над викладанням тощо.

Запропонований перелік професійних компетенцій вчителя спеціальної школи охоплює основні аспекти професійної діяльності вчителя спеціальної школи в Україні, а також в освітніх системах інших країн. Проте, його

використання у процесі підготовки майбутніх вчителів спеціальної освіти у ВНЗ видається непродуктивним без залучення рівневого підходу до визначення здатності виконувати професійні обов'язки вчителя спеціальної школи. Зазначені категорії можуть бути застосовані для визначення готовності до виконання майбутніх службових обов'язків випускниками ВНЗ а також працюючими вчителями допоміжних шкіл.

Слідом за останніми рекомендаціями для вчителів [2, 5] нами також запропоновано чотири рівні професійних компетенцій для педагогів спеціальної школи: базовий, достатній, досвідчений та експертний. Кожен із рівнів визначає майстерність та якість виконання певної професійної компетенції педагогом у категоріях, розглянутих вище. Визначені категорії формулювались так, щоб їх могли використовувати як сьогоденні студенти для визначення своєї готовності виконувати професійні обов'язки, так і вчителі спеціальної школи для діагности ефективності діяльності за фахом. Нижче наведемо фрагмент шкали професійних компетенцій для уміння «рефлексія над процесом викладання» (табл. 1).

Таблиця 1

**Рефлексія в шкалі професійних компетенцій
вчителя спеціальної школи**

Рівні сформованості	Базовий	Достатній	Досвідчений	Експертний
<i>Рефлексія над процесом викладання</i>	Я розумію важливість осмислення результатів мого викладання та інколи намагаюсь аналізувати своє заняття за допомогою інших викладачів. Я розумію	Я усвідомлюю важливість рефлексії над викладанням, знаю деякі сильні та слабкі сторони себе як викладача. Я можу робити просту рефлексію свого заняття навіть самостійно і	Я визнаю важливість рефлексії процесу викладання, можу об'єктивно оцінити сильні та слабкі сторони себе як викладача. Я критично оцінюю заняття для використання результатів у подальшій діяльності та визначаю його фрагменти із невідповідностями між	Я повністю переконаний/а у власних сильних і слабких сторонах викладання і навчання, визнаю невідповідність між теорією і практичним втіленням. Я постійно критично оцінюю процес і результат своєї педагогічної діяльності, активно шукаю нові методи і прийоми роботи у широкому колі джерел.

	необхідність володіння теорією для прийняття практичних педагогічних рішень.	можу визначити можливі невідповідності між моїми очікуваннями та їх практичним втіленням.	моїми очікуваннями та їх практичним втіленням. Я активно шукаю відповіді на їх питання.	
--	--	---	---	--

Висновки. Укладання рівневої системи професійних компетенцій педагога спеціальної школи, яка враховує прогресивні аспекти найкращих існуючих вітчизняних та зарубіжних класифікацій професійних компетенцій педагога та враховує специфіку виконання професійних обов'язків у навчальних закладах України, стає нагальною необхідністю. Така шкала сприятиме визначенню готовності до виконання професійних обов'язків у студентів та діагностиці ефективності діяльності за фахом у вчителів спеціальної школи. Вирішенню цієї задачі будуть присвячені наші подальші дослідження.

Список використаної літератури:

1. Черниш В.В. Методика формування у майбутніх учителів професійно орієнтованої англійської компетенції в говорінні: монографія / В.В. Черниш. – Ленвіт, 2013. – 396 с.

2. Danielson C. The 2013 Framework for Teaching Evaluation Instrument, available at: <http://danielsongroup.org/books-materials/> (accessed February 15, 2015).

3. Key competences for lifelong learning, Recommendation of the European Parliament and of the Council, 2010, available at: http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/_c11090_en.htm (accessed August 15, 2015).

4. Nykonenko N.V. Review of the latest achievements in education of correctional school teachers in the EU countries // Visnyk Dnipropetrovskogo

universitety. Seria: Pedagogika i psychologia. – 2014. – T. 22. – № 9/1. – Vypusk. 20. – P. 107-113.

5. Nykonenko N.V. Developing of the Teaching Framework of Special School Educators // Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie – Nr 1. – Łódź : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności. – P. 141-144.

6. Teaching Framework: Full Level Descriptors (2014), available at: <http://www.cambridgeenglish.org/teaching-framework> (accessed August 5, 2015).